

"קום התהלך בארץ"
עונש הכליאה ואובדן החירות
באספקלריה של תורה
מתוך "ליקוטי שמואל"
מלקט ועורך: ש. אייזיקוביץ
eisikovits1@gmail.com

הגיליון מופיע באתר 'לדעת' וכן ניתן לקבלו לאימייל מדי שבוע על ידי שליחת בקשה. eisikovits1@gmail.com,

058-4852-443

אודה לכם אם תעבירו את העלון לאנשיכם או כתובות של נציג בעלון. אשמח לקבל הערות מחכימות ובל"נ אשתדל להתייחס אליהם. גם רשות להדפיס / לחלק / להעתיק / לשמור. - בשעת הצורך הרשות נתונה לאמור מהדברים שבעלון אף שלא בשם אומרים. אבל הבא להדפיס וידפיס בשם אומרו. יביא גאולה לעולם. כמו כן יש אפשרות לקבל כל עלון בכל שפה כמעט שתרצו בתרגום של ווארד.

"לשלום אסיריך" | עונש הכליאה ואובדן החירות באספקלריה של תורה

עונש המאסר, כפי שאנו מכירים אותו כיום, אינו מעוגן במקורות היהודיים הקדומים | התורה אינה רואה במאסר גמול ראוי לעבירה אלא כאמצעי זמני או כאמצעי להבאת העבריין למותו, ולא כעונש בפני עצמו | בקהילות היהודיות בפולין, הכליאה הייתה חלק בלתי נפרד מהחיים הקהילתיים, כאשר בתי המעצר היו ממוקמים לעיתים בסמוך לבתי הכנסת, והיוו חלק מהמערכת השיפוטית האוטונומית של הקהילה

קובי אטינגר |

עונש המאסר, כפי שהוא מוכר לנו כיום, אינו עונש ששורשיו נעוצים במקורות היהודיים הקדומים. למעשה, התורה אינה רואה במאסר גמול ראוי לעבירה. בתנ"ך, אזכורים של מאסר (יהודים ליהודים) מופיעים בעיקר כאמצעי זמני, כמו למשל לשמירה על אדם עד לבירור דינו, כדי למנוע בריחה או שיבוש הליכי חקירה ומשפט, או למנוע פרסום נבואה.

הכליאה בהלכה

במשנה ובגמרא, מאסר מוזכר כעונש בשלושה מקרים, אך גם שם יתכן שהמאסר אינו העונש עצמו, אלא אמצעי להביא למותו של העבריין. הרמב"ם, ב"משנה תורה", קובע כי אין לאסור אדם על חוב, אלא אם כן יש לו נכסים והוא מסרב לשלם, ובמקרה כזה ניתן לכפות עליו לשלם, גם על ידי מכות.

נושא ההרתעה מובא גם ברמב"ם, הרי בית דין חייבין מכל מקום להכותם מכה רבה הקרובה למיתה **לאסרם במצור ובמצוק שנים רבות** וכו' ולאיים על שאר הרשעים שלא יהיה הדבר להם לפוקה ולמכשול ויאמר הריני מסבב להרוג אויבי כדרך שעשה פלוני ואפטר.

גישות שונות בנושא זה באו לידי ביטוי גם בקרב גדולי הפוסקים: ר' שרירא גאון ור' פלטוי גאון נחלקו בשאלה האם מותר לעצור אדם בשבת מחשש שיברח. הרשב"א והרא"ש אסרו לכלוא אדם על אי תשלום חוב. הריב"ש ניסה לבטל את המנהג לעצור חייבים, אך לבסוף נכנע למנהג הקהל. השו"ע (חו"מ צז, טו) מתיר להכות ולמשכן חייב שיש לו נכסים, אך לא לשעבד את גופו. הרמ"א הרחיב את ההיתר וסבר שאם יש לחייב, ניתן לאוסרו גם אם לא התנה על כך.

הכליאה בקהילות היהודיות

במרחב האורבני הסואן של פולין, בערים כמו קרקוב, פוזנן ולבוב, התקיימה מציאות מרתקת בתוך הקהילות היהודיות - מערכת שיפוט אוטונומית שפעלה בלב השכונה היהודית. לא היה מדובר במערכת סגורה ונסתרת, אלא במוסדות ענישה ששילבו את הציבוריות בחיי הקהילה.

הרחוב היהודי שימש לא רק כמקום מסחר ושוק, אלא גם כזירה שבה התקיימו משפטים. המשפט היהודי נערך לעיני כל, והעבריינים נכלאו בבתי מעצר יהודיים, לעיתים ממש בסמוך לבתי הכנסת. בקהילות גדולות היו גם חדרי דין מיוחדים, לעיתים מעוטרים בפסוקים שנועדו להזכיר את ערכי הצדק והתיקון. בקרבת מקום, היו מתקני כליאה ברמות שונות - מרתפים ומגדלים, ששימשו למאסרים חמורים, לצד מקומות מעצר קלים יותר..

אחד האמצעים המרתקים ביותר בענישה היהודית היה ה'קונע'. בדמות קולר ברזל, שתי רצועות שחוברות לקיר בית הכנסת, אליו נקשר צווארו של העבריין. העבריין היה נותר קשור, לרוב למשך שתיים עשרה שעות, בעיקר בזמן תפילת שחרית, כאשר הקהל היה מגיע לבית הכנסת. בזמן הזה, היו הנכנסים והיוצאים יורקים על

העברייין, לא כסמל של אכזריות, אלא כהדגמה מוחשית של הבושה והקלון שבהם לקה. ה'קונע' לא נועד להגביל את חירותו של העברייין לטווח ארוך, אלא להפוך את חטאו לנחלת הכלל, ובכך לחזק את הנורמות הקהילתיות.

מעניין לציין כי היו סוגי מאסר שונים, עם שמות כמו 'דודיק' בקרקוב, ו'דודיק החדש' שיועד לנשים. מכך אנו למדים שהיו בתי מעצר נפרדים לנשים. בנוסף היו גם 'ישטאק' למעצרים קלים, 'התפיסה השלישית' בלובלין, 'המבצר' ו'שלאס' בליטא, ו'תפיסה קעצעל' בפראג, כל אחד מהם שימש למטרות שונות ולעבירות ברמות חומרה שונות.

בקרקוב, התברר כי שכר הסוהרים שולם על ידי האסיר עצמו, לפני שחרורו, בהתאם למספר התפיסות.

במערכת שיפוט זו, הענישה לא הייתה רק עניין של כאב פיזי או עבודת פרך, אלא בעיקר עניין של חשיפה ציבורית. הכליאה וההשפלה בתוך בית הכנסת הבטיחו פיקוח ציבורי על הענישה וחזוק הנורמות. השימוש בבית הכנסת וברחוב היהודי כמוקדי ענישה לא היה מקרי, אלא ביטא את האוטונומיה השיפוטית היהודית, ובכך, הקהילה כולה הייתה מעורבת בתיקון ושיקום העברייין.

כליאה, האם זה מועיל?

במהלך ההיסטוריה, החל מהמאה ה-17, הפך המאסר לעונש מרכזי. בתי הסוהר עברו מניהול פרטי לניהול על ידי המדינה, חוקקו חוקים ונהלים, ובהדרגה השתפרו תנאי הכליאה. עם זאת, שינוי זה לא בהכרח הוביל לתוצאות חיוביות.

כיום, נשמעת ביקורת רבה על יעילותו של עונש המאסר, המבוססת על מחקרים ופרסומים שונים. בנושא הזה רבים ציטטו את הפילוסוף הצרפתי מישל פוקו, בספרו "לפקח ולהעניש", טען שבתי הכלא לא מורידים את שיעור הפשיעה, אלא אף מייצרים עבריינות חוזרת ופוגעים גם במשפחות האסירים.

במשפט הכללי, ישנן מספר מטרות לענישה: גמול, מניעה, הרתעה ושיקום. כיום, הענישה כוללת בעיקר שלילת חירות, קנס כספי וענישה נפשית.

הט"ז בעמוד הקלון

לפני כשלוש מאות וחמישים שנה, באירופה, חי גאון גדול בשם רבי דוד סגל, הידוע בכינויו ה"ט"ז על שם חיבורו הגדול "טורי זהב". באותם ימים קשים, התחוללו פרעות ת"ח ות"ט, שבהן נחרבו קהילות רבות ויהודים רבים נאלצו לברוח.

בעקבות האירועים הללו, גם ה"ט"ז נאלץ לנדוד ממקום למקום, כשהוא מנסה להסתיר את זהותו האמיתית. הוא סיכם עם אשתו שיחיו כאנשים פשוטים, וימשיכו ללמוד תורה בצנעה. רבי דוד הגיע לעיירה בפולין, והתיישב בה כשהוא מתקיים משאריות אוכל ולומד תורה.

יום אחד, רעייתו של רבי דוד הביעה את צערה על כך שאין להם כסף לקנות לחם לשבת ושהיא חייבת כסף לשכנות. רבי דוד, שהיה שקוע בלימודו, הבין שהוא חייב לעזור לה. הוא החליט למצוא עבודה, והחל לעבוד כמנקר במשחת העיירה. תפקידו היה להוציא את גיד הנשה והחלב מהבהמה.

רב העיירה, שלא היה בקיא בהלכות, נהג לפסול כמעט כל בהמה שהובאה לפניו לבדיקה. רבי דוד, שהיה תלמיד חכם ובקי גדול בהלכות שחיטה, החל לבדוק את הבהמות במקום רב העיירה. השוחטים, שקלטו את בקיאותו, הפסיקו ללכת לרב העיר והחלו לפנות אליו.

לאחר שבועיים, רב העיירה שם לב שהשוחטים אינם פונים אליו עוד. הוא שלח את משמשו לבדוק את פשר הדבר, והמשמש שמע מהשוחטים על המנקר החדש. המשמש, בכעס רב, גרר את רבי דוד לבית הדין והאשים אותו שהוא מורה הלכה בפני רבו.

בית הדין פסק שרבי דוד יישב שלושה ימים ליד עמוד הקלון, וכל עובר אורח ירקוק לידו ויאמר לו: "כך יעשה לאיש אשר הורה הלכה בפני רבו."

ביום השלישי, הגיעה ילדה קטנה לבית הכנסת עם עוף שהעצם שלו הייתה נפוחה. הרב פסק שהעוף טרף, והילדה החלה לבכות מכיוון שהיא ומשפחתה היו רעבים. רבי דוד, שישב ליד עמוד הקלון, שאל את הילדה מדוע היא בוכה, והיא סיפרה לו על העוף.

רבי דוד בדק את העוף וגילה שהנפיחות נגרמה מהבישול והעוף כשר. הוא ביקש מהילדה לומר לרב שיבדוק את ההלכה בספר ה"ט"ז, סימן לד סעיף קטן ג.

הילדה הלכה לרב ואמרה לו לבדוק את ההלכה בספר הט"ז, מה שעורר צחוק בקרב הקהל. הרב בכל זאת בדק את הספר, וראה שהעוף אכן כשר. הוא שאל את הילדה מי אמר לה על כך, והילדה סיפרה על רבי דוד.

הרב הורה להביא את רבי דוד לפניו ושאל אותו לשמו. רבי דוד סירב בתחילה לגלות את שם משפחתו, אך לבסוף נאלץ לומר שהוא דוד סגל. ברגע זה, פרצה המולה בבית הכנסת כשכולם הבינו שמדובר בגדול הדור.

הרב החל לבכות וביקש מרבי דוד סליחה. רבי דוד הרגיע אותו ומחל לו בלב שלם. לאחר מכן, כל תושבי העיר ליוו את רבי דוד לביתו בכבוד גדול.

בית-כלא, אין להם מקום בתורת ה'

הרש"ר הירש התנגד לעונשי מאסר וטען כי אין להם מקום בתורת ה'. לשיטתו, בתורה קיים רק מעצר לצורך חקירה, וגם הוא לתקופה קצרה בלבד.

הוא הדגיש את הנזק המוסרי והנפשי הנגרם לאסיר ולמשפחתו עקב הכליאה:

"עונשי מאסר, על כל אובדן התקווה והשחתת המוסר השוכנים אחורי חומות בית הכלא, על כל היגון והאנחה שהם מביאים על אשתו וטפו של האסיר – אין להם מקום בתורת ה'. לא יכירם מקומן של מצודות הכלא העלובות של הפשע – בתחום ממלכת התורה. אין בו במשפט התורה אלא מעצר חקירה, וגם זה לא יכול היה להיות אלא מעצר לתקופה קצרה בלבד." ...